

Inleiding

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft op 20 mei jl. in een schriftelijk overleg vragen gesteld over de brief van 30 april 2020 (Kamerstukken II, 2019 – 2020, 34293, nr. 94) over de vierde rapportage renovatie Binnenhof (hierna: vierde rapportage). Ik dank u voor de gestelde vragen.

Hoezeer ik ook begrijp dat iedere bewoner met pijn in het hart het Binnenhof voor een aantal jaar zal verlaten, en de Haagse ondernemers in de omgeving het vertrek met lede ogen aanzien, is de renovatie van het Binnenhof urgent. Dit vanwege gebreken en aanpassingen met het oog op wet- en regelgeving zoals asbest, brandveiligheid en de staat van technische installaties. De renovatie is voorwaardelijk voor het toekomstig functioneren van het gehele gebouw voor zijn gebruikers en de mensen die het Binnenhof bezoeken. Het is niet voor niets dat de Haagse brandweer de huisvesting op het Binnenhof slechts gedooft, omdat de veiligheid van gebruikers en bezoekers door extra maatregelen is verzekerd. Maar dit geldt dus niet voor het gebouw. Voor een structurele oplossing is, zoals ik in de eerdere voortgangsrapportages heb aangegeven, renovatie vereist. Nut en noodzaak van de renovatie zijn in de kabinetsreactie van 25 september 2015 (Kamerstukken II, 2015 – 2016, 34 293, nr. 2) gemotiveerd en de gekozen reikwijdte is daarin toegelicht. Tijdens het debat op 10 december 2015 (Handelingen II 2015 - 2016, nr. 36, item 9) heeft uw Kamer ook aangegeven de renovatie noodzakelijk en urgent te vinden. De mogelijkheden en onmogelijkheden bij de uitvoering van de renovatie zijn in dit debat uitgebreid besproken. De Tweede Kamer heeft in april 2016 ingestemd met de variant van de verbouwing ineens met een renovatieduur van 5,5 jaar (Kamerstukken II, 2016 – 2017, 34923, nr. 29) waarbij de gebruikers gedurende die periode verhuizen naar tijdelijke huisvestingen.

Het is in deze uitzonderlijke tijd verder van groot belang om de bouw waar maar enigszins mogelijk op gang te houden, zoals de leden van de ChristenUnie-fractie terecht stellen. Vandaar dat het kabinet én vanwege de urgentie én vanwege het doorgaan van de bouw bij de voorjaarsnotabesluitvorming akkoord is gegaan met extra middelen gekoppeld aan de disclaimers.

Naar aanleiding van vragen van vrijwel alle fracties kan ik aangeven dat ervoor wordt gezorgd dat in de tijdelijke huisvesting rekening wordt gehouden met de impact van COVID-19. Uitgangspunt is dat de primaire processen zoveel mogelijk gelijkwaardig doorgaan zoals nu ook op het Binnenhof gebeurt. Samen met de gebruikers wordt er alles aan gedaan om die maatregelen te nemen die noodzakelijkerwijs genomen moeten worden, ook al is het ongewis of deze maatregelen nog nodig zullen zijn tegen de tijd dat de tijdelijke huisvesting in gebruik wordt genomen. De bouw van de tijdelijke huisvesting voor de Eerste Kamer / Raad van State en Tweede Kamer ligt op koers. Alles is gereed zodat de gebruikers nog deze zomer kunnen beginnen met de noodzakelijke voorbereidingen (zoals het sluiten van bijvoorbeeld noodzakelijke contracten) om de verhuizing naar de tijdelijke huisvesting in de zomer van 2021 goed te laten verlopen. Zoals in de vierde rapportage is aangegeven, wordt voor de tijdelijke huisvesting Algemene Zaken bekeken of de opgelopen vertraging door de stikstofproblematiek ingelopen kan worden.

De renovatie van het Binnenhof komt steeds meer in een uitwerkingsfase. Een belangrijke mijlpaal hierbij is de vaststelling van de verschillende voorontwerpen van de gebouwdelen op het Binnenhof rond de zomer, na instemming van de gebruikers. De voorbereidingen voor deze besluitvorming zijn, op een enkele te maken keuze per voorontwerp na, afgerond. Daarnaast laat de globale berekening ten aanzien van stikstof zien dat onder andere met de toepassing van emissiearm materieel de renovatie binnen de normen kan worden uitgevoerd.

Natuurlijk is een dergelijk groot project niet vrij van risico's. Zo was de uitspraak rond stikstof en COVID-19 niet te voorzien. Samen met de gebruikers wordt er alles aan gedaan om een zoveel mogelijk gelijkwaardige, tijdelijke werkomgeving te realiseren. En daarnaast de hele renovatie binnen tijd en budget te verwezenlijken.

In het navolgende ga ik in op de vragen die in dit verslag zijn gesteld, waarbij zo veel mogelijk de volgorde van het verslag wordt aangehouden en de vragen zoveel mogelijk in samenhang worden behandeld. Indien dit niet mogelijk is, noem ik de vragen specifiek in mijn beantwoording.

De beantwoording van deze vragen heb ik gegroepeerd op basis van de volgende thema's:

- COVID-19

- Renovatie
- Duurzaamheid
- Tijdelijke huisvesting
- Financiën
- Omgeving

COVID-19

De leden van de fracties van VVD, CDA, D66, ChristenUnie, PVV, GroenLinks, PvdA en SP stellen vragen over verschillende aspecten van de renovatie van het Binnenhof in relatie tot COVID-19, waaronder de planning, financiën en uitvoering.

Het vraagstuk van COVID-19 staat niet op zichzelf. Binnen afzienbare termijn worden in de volle breedte rijksgebouwen (tijdelijk) aangepast op de gevolgen van COVID-19 en de nieuwe 1,5 meter samenleving. Kennis die hierbij wordt opgedaan zal worden benut bij het project renovatie Binnenhof, zodat tijdig eventuele noodzakelijke maatregelen worden genomen bij de tijdelijke huisvesting als ook bij de renovatie van het Binnenhof zelf.

De bouw van de tijdelijke huisvesting Eerste Kamer / Raad van State en Tweede Kamer zelf draait volop door. De uitvoerende partijen zijn goed in staat de organisatie van het bouwproces op de richtlijnen van het RIVM in te richten. De extra inspanningen die het kost om volgens de richtlijnen te werken, worden binnen de voorziene planningen opgevangen en hebben geen gevolgen voor de bouw van de tijdelijke huisvesting. Van concrete vertraging in toeleveranties in de bouw is nu geen sprake.

De leden van de fracties van PvdA, VVD, GroenLinks en CDA vragen in hoeverre de tijdelijke huisvestingen en het Binnenhof na de renovatie Corona-proof zijn. Voor alle tijdelijke huisvestingen wordt de impact van COVID-19 bekeken. Uitgangspunt is dat de primaire processen zoveel mogelijk gelijkwaardig doorgaan zoals nu ook op het Binnenhof gebeurt ten tijde van COVID-19. Belangrijk is te melden dat het pand Bezuidenhoutseweg 67 verschillende ingangen kent. Medewerkers komen gescheiden binnen, er zijn meerdere toegangen en bij de centrale ingang is sprake van meerdere tourniquets voor de bezoekersstromen waarachter zich verschillende scanstraten en speedlanes bevinden. Ook zijn de publieke ruimtes, zoals de commissiezalen en de publieke tribune van de plenaire zaal via verschillende routes en ingangen te bereiken, vergelijkbaar met de huidige situatie op het Binnenhof. Ten aanzien van de gebouwdelen op het Binnenhof na de renovatie wordt de mogelijke impact van COVID-19 in overleg tussen de gebruikers en het Rijksvastgoedbedrijf meegenomen bij de uitwerking van het definitief ontwerp. Hierbij is ook aandacht voor de vraag van de leden van de SP-fractie om in de toekomst beter om te gaan met nieuwe uitbraken. Vanuit deze invalshoek worden de gevolgen van COVID-19 voor de renovatie beoordeeld.

Renovatie

Ontwerpproces

De leden van de VVD-fractie vragen welke openstaande punten er nog zijn om van een functioneel voorontwerp naar een definitief voorontwerp te komen voor gebouwdeel Tweede Kamer. Het functioneel voorontwerp wordt voor het zomerreces aan de gebruiker Tweede Kamer voorgelegd voor instemming. In het functioneel voorontwerp zijn alle functionaliteiten in de juiste omvang en op de juiste locatie voorgesteld. Tevens is een aantal ruimtelijk/ functionele verbeteringen voorgesteld, zoals de entree en logistiek. Na de uitwerking van deze verbeteringen kan het definitief voorontwerp na het zomerreces, na instemming van de gebruiker, worden vastgesteld. Daarna wordt het verder uitgewerkt in het definitief ontwerp. De leden van de D66-fractie vragen op welke termijn er duidelijkheid wordt verwacht rondom de publieksingang van de Tweede Kamer, en van welke factoren deze planning afhangt? De publieksentree is één van de functionaliteiten die in het functioneel voorontwerp is opgenomen en in bovengenoemd proces is opgenomen.

De leden van de PvdA-fractie vragen of er bij de andere gebouwdelen, naast de Tweede Kamer, knelpunten in de ontwerpfasen zitten. Met de preciezere invulling van de demarcatie tussen de gebouwdelen is een belangrijk punt opgelost. Daarnaast spelen er momenteel geen substantiële knelpunten bij de andere gebouwdelen. In de Stuurgroep Binnenhof worden vooral de complex-

overstijgende zaken besproken, of als er zaken zijn die een ander gebouwdeel raken. De fractie van de PvdA vraagt ook naar verschuivingen met de preciezere invulling van de demarcatie. De vier gebruikers blijven in grote lijnen op hun huidige locatie gesitueerd. Er komt een logischer scheiding tussen de gebouwdelen, waardoor de brandveiligheid, de technische installaties en het functionele gebruik verbeterd kunnen worden. De Raad van State gaat weer gebruik maken van de oude Volle Raadzaal. Deze zaal heeft nu nog een kantoorfunctie. De indeling van de Hofkapel blijft min of meer gelijk, maar een deel van de monumentale zolderverdieping van de Eerste Kamer wordt na de renovatie jaarlijks opengesteld voor het publiek. In de vierde rapportage is een visuele weergave gegeven van deze demarcatie.

Vergunningen en planning

De leden van de PvdA-fractie hebben verschillende vragen over de stand van zaken omtrent de vergunningen. De vergunningen worden conform planning parallel aan het ontwerpproces aangevraagd. De benodigde vergunningen zijn onder andere:

- Vergunning Wet Natuurbescherming;
- Sloopmelding;
- Aanlegvergunning;
- Omgevingsvergunning voor alle gebouwdelen.

In de zomer van 2021 kan worden gestart met de fysieke voorbereiding van de renovatie. Dit betreffen onder andere onderzoekswerkzaamheden en asbestsanering die niet vergunningplichtig zijn. Een eventuele vertraging in het verkrijgen van een benodigde vergunning heeft daarom geen gevolgen voor de start van de renovatie. Daarnaast zijn de doorlooptijden van de omgevingsvergunningen verschillend voor monumenten en niet-monumenten. Hoe dan ook kan gestart worden met de genoemde werkzaamheden.

De leden van de fracties van PvdA en VVD vragen naar de impact van stikstof op de vergunningen. De globale berekening laat zien dat de inschatting is dat door de toepassing van onder andere emissiearm materieel voldoende reducties mogelijk zijn om de renovatie binnen de randvoorwaarden van de stikstofdepositie uit te voeren. Inmiddels zijn twee van de drie uitvoerende partijen voor de renovatie gecontracteerd. Met deze partijen worden thans de logistieke plannen op hoofdlijnen ontwikkeld, die binnen de randvoorwaarden van de stikstofdepositie dienen te passen. Dit wordt in nauw overleg met de gemeente Den Haag gedaan. Als de voorontwerpen gereed zijn, wordt een nauwkeurigere berekening uitgevoerd. Dit is in september gereed. Op basis van de definitieve ontwerpen, die gereed zijn aan het einde van het jaar, kan een definitieve berekening worden uitgevoerd.

De leden van de fracties van VVD, CDA, D66, GroenLinks en de PvdA hebben vragen gesteld over de planning. In de vierde rapportage gaf ik op de afzonderlijke onderdelen inzicht in de planning. Naar aanleiding van de vraag van de leden van de PvdA en GroenLinks-fracties over de planning van de verschillende ontwerpen, is de tijdlijn als volgt:

- Rond de zomer van 2020 zijn de verschillende voorontwerpen van gebouwdelen Tweede Kamer, Eerste Kamer / Raad van State en Algemene zaken vastgesteld, inclusief de nieuwe demarcatie;
- Rond de aankomende jaarwisseling wordt op basis van de definitieve ontwerpen gestart met de vergunningaanvragen;
- In de zomer van 2021 zal, na verhuizing naar de tijdelijke huisvesting, worden gestart met de fysieke voorbereidingen van de renovatie. Dit betreffen onder andere onderzoeken en asbestsaneringen;

De renovatie beslaat, zoals aangegeven, een periode van 5,5 jaar. Zoals ik in mijn inleiding heb aangegeven is in 2016, na afweging van verschillende varianten, besloten tot een niet gefaseerde renovatie met tijdelijke huisvesting voor de gebruikers van het Binnenhof. Dit ook in antwoord op de vraag van de leden van de PVV-fractie.

Grafelijke Zalen

De leden van de fracties van de ChristenUnie en de PVV stellen vragen over de Grafelijke Zalen in relatie tot de cultuurhistorische waarde van dit gebouw. Uiteraard is dit een gebouw wat

gekoesterd en bewaard moet worden, ook voor de toekomstige generaties. In de vierde rapportage over de renovatie van het Binnenhof heb ik gemeld dat vanwege de kosten voor het jaar uitstel een versobering in het project moest plaatsvinden. De keuze was of 1) de Grafelijke Zalen niet meer te renoveren of 2) de € 25 miljoen te herprioriteren binnen de scope (versobering of verkleining) van alle andere gebouwdelen. De noodzakelijke besparing opleggen als integrale versobering van het gehele project zou ook - nog los van de haalbaarheid - tot extra onderzoek en daarmee tot extra ontwerpkosten en tijdverlies leiden. Daarnaast was een belangrijke overweging dat het complex Grafelijke Zalen een vrijstaand gebouwdeel is met een beperkte operationele bezetting. Dit is niet het geval voor de overige gebouwdelen op het Binnenhof die dringend gerenoveerd dienen te worden, met name vanwege onder andere de brandveiligheid en asbest. Daarom is gekozen om de renovatie van de Grafelijke Zalen in dit project niet uit te voeren.

De leden van de fracties van GroenLinks, ChristenUnie en D66 vragen naar de huidige staat van de Grafelijke Zalen, de concrete gevolgen van de beslissing om de Grafelijke Zalen niet meer te renoveren, en de gevolgen voor een latere renovatie. Uiteraard betekent het niet doorgaan van de renovatie niet dat er geen enkel onderhoud plaatsvindt. De huidige situatie van de Grafelijke Zalen wordt op peil gehouden volgens het overeengekomen instandhoudingsplan, waarbij veiligheid, gezondheid en bedrijfszekerheid worden geborgd. Op dit moment wordt ook cultuurhistorische expertise meegenomen, zoals de leden van de ChristenUnie-fractie vragen. De leden van de fractie van D66 vragen op welke termijn er (groot) onderhoud voor deze zalen gepland staat of nodig wordt geacht. Hiervoor wordt een nieuw herziene reguliere meerjarenonderhoudsplanung opgesteld, conform het huisvestingsstelsel van het Rijksvastgoedbedrijf. Tevens zal het definitief ontwerp van de renovatie van de Grafelijke Zalen gewoon worden afgerond. Wanneer in een later stadium wordt besloten om de renovatie van de Grafelijke Zalen alsnog doorgang te laten vinden zal dat daarmee snel op te pakken zijn, zoals de leden van de GroenLinks fractie vragen. De leden van de ChristenUnie-fractie vragen tevens een nadere onderbouwing van de financiële gevolgen als niet nu, maar over bijvoorbeeld twintig jaar tot renovatie wordt overgegaan. Deze financiële gevolgen bij renovatie over bijvoorbeeld 20 jaar kunnen nu nog niet worden aangegeven. Hiervoor zou meer duidelijkheid nodig zijn over veranderend gebruik, nieuwe wet- en regelgevingen en de dan geldende marktsituatie.

Nieuwspoort, Oude Zaal en lange termijn huisvestingsbehoefte

In reactie op de vragen van de leden van de VVD en CDA-fracties over Nieuwspoort, kan ik u melden dat Nieuwspoort, de Tweede Kamer en het Rijksvastgoedbedrijf overeenstemming hebben verkregen over het functioneel ontwerp van Nieuwspoort, binnen het Kamergebouw. Daarbij is - uiteraard - ook de gebruiker Tweede Kamer betrokken, zoals de VVD-fractie vraagt. De aansturing van het ontwerpproces gebeurt immers binnen de driehoek gebruiker, opdrachtgever en architecten/technische adviseurs. Besluitvorming over het ontwerp en de samenhangende kosten binnen de kaders van het project vindt plaats op het moment dat het functioneel voorontwerp van de Tweede Kamer gereed is. De Bouwbegeleidingscommissie van de Tweede Kamer is hier nauw bij betrokken. In reactie op de vragen van de leden van de VVD-fractie over het onderscheid tussen 'voor de zomer' en 'rond de zomer', kan ik melden dat het functioneel ontwerp van Nieuwspoort voor de zomer van 2020 gereed is. De besluitvorming over het gehele functioneel voorontwerp van het gebouwdeel is rond de zomer voorzien.

De leden van de VVD en D66-fracties hebben vragen over de lange termijn huisvestingsbehoefte van de Tweede Kamer. Er is een aantal ontwikkelingen dat in nauwe samenhang wordt gezien. Dit betreft de stand van zaken rondom satellietlocaties buiten het Binnenhof van de Tweede Kamer en de motie Jetten en het amendement Sneller. Met de gebruiker Tweede Kamer heb ik afgesproken om hier, binnen het Rijkshuisvestingsstelsel, de komende maanden tot een afgestemde aanpak te komen om zowel kwalitatief als kwantitatief goede huisvesting ten behoeve van de Tweede Kamer te bieden bij terugkeer van de tijdelijke huisvesting aan de Bezuidenhoutseweg 67. Ik informeer u hier nader over in de volgende rapportage. Dit heeft overigens geen gevolgen voor de overgang naar de tijdelijke huisvesting.

De leden van de fracties van SGP, VVD en D66 hebben vragen gesteld over de Oude Zaal. Zoals besproken in het VAO Renovatie Binnenhof van 21 november 2020 was de motie Bisschop betreffende de Oude Zaal een motie aan de Tweede Kamer zelf. De gebruiker Tweede Kamer zal een verzoek tot wijziging moeten indienen waarbij de consequenties voor tijd en geld zijn

verwerkt. Na akkoord van gebruiker en Rijksvastgoedbedrijf hierop zal de herinrichting van de Oude Zaal onderdeel uitmaken van de renovatie, dit conform het proces zoals ook beschreven in de vierde rapportage. Wel is reeds onderzocht, zoals de leden van de SGP-fractie vragen, op welke wijze verschillende stromen mensen toegang tot de zaal kunnen krijgen met het oog op toekomstig gebruik van de zaal.

Aannemers

De fractie van de PVV vraagt naar de zorgvuldigheid bij de keuze voor de betreffende aannemers. De keuze voor de betreffende partijen is gebeurd na zorgvuldige afweging. Criteria hierbij zijn onder andere relevante ervaring, financiële positie en technische en professionele vaardigheden. Inmiddels is ook op 4 mei jl. een tweede samenwerkingsovereenkomst gesloten, met bouwcombinatie De Kroon. De derde en laatste samenwerkingsovereenkomst wordt naar verwachting in juli gesloten.

De leden van de fractie van de VVD vragen zich af in hoeverre het verstandig is om nu al de contracten met de aannemers aan te gaan, gezien de COVID-19 uitbraak en mogelijke invloed op prijzen. Door de aannemers vroeg te betrekken in het ontwerpproces (of althans vóór het einde van het ontwerpproces) wordt gestreefd naar meer zekerheid over de haalbaarheid en maakbaarheid van de ontwerpen, in relatie tot planning en budget. Het is in deze uitzonderlijke tijd verder van groot belang om de bouw op gang te houden waarnaar de leden van de fractie van de ChristenUnie ook verwijzen, uiteraard zonder onverantwoorde risico's te nemen. In de brief van de minister van Binnenlandse Zaken van 20 mei jl. is het kabinet verder ingegaan op maatregelen om de bouw op gang te houden. Samen met de bouwsector en alle partijen wordt eraan gewerkt dat de bouw in Nederland volop doorgang kan vinden (Kamerstukken II, 2019 – 2020, 32847/25295, nr. 650).

De samenwerkingsovereenkomsten vormen een algemene basis waarbinnen deelovereenkomsten kunnen worden gesloten die tot financiële verplichtingen zullen leiden. De overeenkomsten zelf kennen nog geen financiële verplichting. Om de bouwvoorbereiding in lijn met de planning doorgang te laten vinden, zijn inmiddels enkele deelovereenkomsten gesloten, waarin enkele voorbereidende werkzaamheden zijn afgesproken. De daadwerkelijke bouwkosten worden vastgelegd in later te sluiten realisatieovereenkomsten. Opdrachten aan een geselecteerde partij worden verstrekt als de aangeboden prijs marktconform is en de prijs-kwaliteitverhouding van de aanbieder goed is. Een groep van externe en interne deskundigen is gevraagd zitting te nemen in een challenge board om dit proces van contractering en contractbeheer periodiek te beoordelen. Ten aanzien van de vraag van de leden van de VVD-fractie naar de prijsontwikkeling, kan ik alleen zeggen dat de huidige economische omstandigheden zich tot op heden nog niet door lijken te vertalen in lagere bouw prijzen.

Duurzaamheid

De leden van de fracties van VVD, D66, ChristenUnie, PVV en GroenLinks hebben verschillende vragen gesteld over het thema duurzaamheid. De leden van de VVD en ChristenUnie-fracties vragen naar de systematiek van kaders, kostenklasse en impact voor het bereiken van duurzaamheidsdoelen. De leden van de GroenLinks-fractie vragen of ik deel dat duurzaamheidsinvesteringen op de korte termijn juist op de lange termijn energiekosten kan besparen. Iedere maatregel kent een terugverdientijd, maar er is initieel aanvullend budget benodigd om te kunnen investeren. De kostenbesparing zit inderdaad besloten in de factor terugverdientijd die ik steeds betrek bij de afweging voor te nemen duurzaamheidsmaatregelen. Dit kan wel leiden tot baten, vooral ten gunste van de gebruiker, op andere posten. Kostenefficiëntie wordt bepaald aan de hand van de terugverdientijd in relatie tot de investering. Niet alle maatregelen zijn uit te drukken in kostenefficiëntie, zoals bij regenwaterretentie. Omdat er niet altijd een meetbare impact weer te geven is, is het advies van TU Delft / Van den Dobbelsteen gevraagd. Buiten de algemene duurzaamheidsdoelstelling van de overheid destijds, zijn er geen specifieke duurzaamheidsdoelstellingen aan de renovatie gesteld bij vaststelling van de scope en de financiële kaders in 2015.

Van de 13 maatregelen die in het rapport van de TU Delft / Van den Dobbelsteen worden voorgesteld zijn er 10 al grotendeels opgenomen in de verschillende voorontwerpen of worden deze momenteel nader onderzocht, inclusief terugverdientijden. Dit gebeurt gelijktijdig met het

opstellen van de ontwerpen van de gebouwdelen. Uiteraard moeten die maatregelen binnen de financiële kaders passen. In de vijfde rapportage over de renovatie van het Binnenhof informeer ik u hier nader over. Er is een aantal specifieke vragen gesteld over een aantal duurzaamheidsonderwerpen die ik puntsgewijs, in het licht van voorgaande kaders en proces, langs ga:

- De leden van de fracties van PVV en GroenLinks-fracties hebben vragen gesteld over zonnecellen waarmee elektriciteit kan worden opgewekt (PV-cellen). Het rapport Van den Dobbelsteen¹ categoriseert duurzaamheidsmaatregelen in kostenklassen. Eén van deze kostenklassen kent een bandbreedte van 7 tot 25 jaar. In geval van een PV-systeem hebben met name de op dit moment lage energiekosten van het Rijk een negatieve invloed op de berekening van terugverdientijd. In de terugverdientijden van PV-panelen worden onderhoud, vervanging van componenten en de degradatiefactor (ze gaan in de loop der jaren steeds minder leveren) meegenomen.
- De leden van de PVV en GroenLinks-fracties vragen ook aandacht voor circulariteit. Circulariteit was geen doel bij het vaststellen van de scope en de financiële kaders in 2015, maar past goed bij het huidige tijdbeeld. Voor de renovatie van het Binnenhof wordt zoveel als dat binnen onder andere de financiële kaders past, voorgesorteerd op de overheidsdoelstelling dat de gebouwenportefeuille per 2050 circulair moet zijn. In de verdere planuitwerking geldt als uitgangspunt dat er wordt gezocht naar het hergebruik van materialen die vrijkomen bij de renovatie, voor zover dat past binnen de gestelde kwaliteitseisen en financiële kaders. Hergebruik van vrijkomende materialen vergt in ieder geval (de-) montage- en schoonmaakkosten al dan niet op locatie, die moeten worden afgewogen tegen aanvoer en kosten van nieuwe materialen.
- De leden van de D66-fractie constateren dat er op verzoek van de Tweede Kamer als gebruiker een second opinion over het binnenklimaat is uitgevoerd. Deze leden vragen of er nader aangegeven kan worden wat uit deze second opinion is gekomen? Het ontwerpteam van het deel Tweede Kamer voert momenteel een quickscan uit ten aanzien van de impactbepaling van het na-isoleren van gevels in dit gebouwdeel. Op basis van de second opinion wordt het installatieconcept in de Tweede Kamer getoetst. Er worden hiervoor verschillende opties vergeleken. Deze maatregelen worden, voor zover ze binnen het financiële kader passen, zoveel als mogelijk overgenomen in het ontwerp. Ik informeer u hierover nader in de vijfde rapportage.
- De leden van de D66-fractie constateren dat er nu niet voor gekozen is om certificering middels BREEAM-NL na te streven. Op advies van het rapport van de TU Delft / Van den Dobbelsteen wordt nu echter wel de toepasbaarheid van BREEAM-NL onderzocht.
- De leden van de D66-fractie vragen tevens of er ook wordt vastgelegd welke materialen worden toegepast om toekomstig hergebruik en verbouw te vergemakkelijken (zoals in het materialenpaspoort)? Dit gebeurt door middel van het toepassen van een Bouw Informatie Model, waarin wordt vastgelegd welke nieuwe materialen worden verwerkt in de renovatie.
- De leden van GroenLinks-fractie vragen nog aandacht voor CO2 accountancy. CO2-accountancy was geen onderdeel van de vastgestelde scope, reikwijdte en financiële kaders in 2015. CO2-accountancy is één van de onderdelen die op advies van de TU Delft / Van den Dobbelsteen nu wordt onderzocht.

Tijdelijke huisvesting

Zoals ik in de inleiding van deze beantwoording aangaf, ligt de planning voor de tijdelijke huisvestingen van de Eerste Kamer / Raad van State, Tweede Kamer op schema. De leden van de VVD-fractie hebben in het bijzonder gevraagd hoe zeker het is of het uitstel bij één jaar blijft en of het enige alternatief nog een jaar uitstel is. Zoals ik in de inleiding aangaf zie ik op dit moment geen reden om aan te nemen dat nieuw uitstel noodzakelijk is. Ik verwijs, naar aanleiding van de vragen van de PvdA-fractie over een review of haalbaarheidsstudie ook naar de quickscan van PWC naar de tijdelijke huisvesting, waarover ik u in juli 2019 heb geïnformeerd (Kamerstukken II, 2018 – 2019. 34293, nr. 82). Het uitgangspunt bij de planning van het proces is, dat het democratisch proces te allen tijde ongestoord moet kunnen doorgaan.

¹ Kamerstuk 34 293, nr. 55

De leden van de D66-fractie vragen wat de gevolgen zijn van de vertraging die is opgelopen bij de verhuizing van het ministerie van Algemene Zaken. Zij vragen op welke wijze deze eventueel kan worden ingehaald en wat het voor planning en kosten betekent wanneer dit niet het geval is? Voor de tijdelijke huisvesting Algemene Zaken wordt bekeken of de opgelopen vertraging door de stikstofproblematiek ingelopen kan worden zoals in mijn vierde voortgangsrapportage is aangegeven. De leden van de PVV-fractie stellen een vraag over de oplossing van deze stikstofproblematiek. De stikstofdepositie voor de tijdelijke huisvesting Algemene Zaken is beperkt omdat het Rijksvastgoedbedrijf de tijdelijke units elders laat fabriceren. Er is een oplossing voor het stikstofprobleem gevonden door het aantal laad- en losbewegingen te verminderen, met een lagere stikstofuitstoot beneden de norm tot gevolg.

De leden van de VVD-fractie vragen wat er op het gebied van ICT en audiovisuele middelen nog moet gebeuren in de tijdelijke huisvesting van de Tweede Kamer. De levering, installatie, test en inbedrijfstelling van de ICT en audiovisuele middelen wordt momenteel door de gebruiker Tweede Kamer uitgevoerd. Deze werkzaamheden zijn afgestemd op het bouwproces in de tijdelijke huisvesting Bezuidenhoutseweg 67 en liggen op schema.

De leden van de D66-fractie constateren dat er al voorbereidingen worden getroffen voor de verhuizing naar de tijdelijke huisvesting, bijvoorbeeld in de Handelingenkamer. De voorbereiding, fasering en uitvoering van de verhuizing gebeurt door het facilitaire bedrijf van de gebruiker Tweede Kamer. Tijdens het zomerreces van 2021 zal de inrichting van de plenaire zaal verhuizen naar de tijdelijke huisvesting Bezuidenhoutseweg 67. Dit heeft geen gevolgen voor het functioneren van de Tweede Kamer.

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen of het mogelijk is om in uitzonderlijke gevallen wel samen te komen in de periode van de verhuizing naar de tijdelijke huisvesting. Tijdens de verhuizing van het Binnenhof naar B67 zal er altijd een locatie voor de Tweede Kamer beschikbaar zijn om samen te komen en of te werken. Dit kan zijn aan het Binnenhof, in Bezuidenhoutseweg 67 of elders. Hiertoe wordt door het programmateam van de gebruiker Tweede Kamer een terugvalscenario opgesteld.

Financiën

Op het terrein van financiën zijn diverse vragen gesteld. De leden van de VVD-fractie vragen meer inzicht in de opbouw van het budget. Het budget bedraagt € 475 mln. (prijspeil 2015). Hiervan is € 410,4 mln. (prijspeil 2015) bedoeld voor de renovatie en € 52,1 mln. (prijspeil 2015) voor de tijdelijke huisvestingen. Daarnaast is er nog € 12,5 mln. beschikbaar gesteld voor niet-huisvestingskosten. In onderstaande tabel is het oorspronkelijk vastgestelde budget (prijspeil 2015) zichtbaar plus de reeds gemelde disclaimers² en de kosten van een jaar uitstel die zijn verwerkt. Dit is vertaald naar huidig prijspeil. Hierbij is rekening gehouden met een jaarlijkse indexering van 2,5%, zoals ook in de vierde rapportage is geschetst. Onderstaande tabel is het huidige budget inclusief het beroep dat tot op heden is gedaan op deze vier disclaimers. Ook voor de toekomst geldt dat dat hier mogelijk beroep op zal moeten worden gedaan voor het renovatiedeel.

Budget	bedragen in € mln.
renovatiebudget	410,4
tijdelijke huisvesting	52,1
<u>subtotaal prijspeil 2015</u>	<u>462,5</u>
renovatiebudget	472
tijdelijke huisvesting	57,1
<u>subtotaal prijspeil 2020</u>	<u>529,1</u>
disclaimer indexatieproblematiek tijdelijke huisvesting	15,7
disclaimer veiligheid tijdelijke huisvesting *	21,2
kosten 1 jaar uitstel (25,9 mln.) waarvan binnen projectbudget**	16,1

² Derde rapportage over de renovatie van het Binnenhof, Kamerstuk 34293, nr.84.

scopeminderling niet renoveren grafelijke zalen	-20
totaal prijspeil 2020	562,1
excl niet huisvestingskosten 12,5 mln prijspeil 2015	12,5

*excl. wat in het Catshuis zelf aan extra beveiliging wordt gedaan

** daarnaast €9,8 mln. aan extra instandhoudingskosten voor het Binnenhofcomplex als gevolg van het langere gebruik van de faciliteiten. Deze kosten vormen, zoals gebruikelijk, geen onderdeel van het projectbudget.

De leden van de D66-fractie vragen of er nader uiteengezet kan worden wat de marktspanning voor het budgettaire beeld van de renovatie betekent? Zoals in de vierde rapportage is beschreven, is er rekening gehouden met een structurele jaarlijkse indexatie van 2,5%. Dit is één van de vier eerder vermelde disclaimers. De afgelopen periode is gebleken dat als gevolg van conjuncturele ontwikkelingen sprake is van een hogere indexering op de bouwmarkt. Op dit moment is het nog onduidelijk hoe dit zich de komende periode verder zal ontwikkelen.

De leden van de VVD en PvdA-fracties vragen naar de verdeling van de budgetten over de verschillende gebouwdelen. In mijn brief van 22 mei 2019 (Kamerstuk 34293, nr. 76), deelde ik met u dat ik hierin geen openbaar inzicht kan geven, omdat dit commercieel vertrouwelijke informatie betreft: dit zou de onderhandelingspositie van het Rijksvastgoedbedrijf negatief kunnen beïnvloeden en kosten opdrijvend kunnen zijn. Zoals aangegeven in het AO van 17 oktober 2019 kan dat óf in een besloten technische briefing óf kunnen de stukken vertrouwelijk ter inzage worden gelegd. De leden van de PvdA-fractie vragen aanvullend hierop waarom de kosten voor de Bezuidenhoutseweg 67 dan ten laste komen van het projectbudget renovatie Binnenhof. De kosten van de tijdelijke huisvesting komen conform het Rijkshuisvestingsstelsel voor de duur van de tijdelijke huisvesting ten laste van de opdrachtgever. Bij vaststelling van het projectbudget in 2015 is besloten de kosten van de investeringen ten behoeve van de tijdelijke huisvesting onderdeel uit te laten maken van het totale projectbudget. De leden van de PvdA-fractie vragen welk opslagpercentage het Rijksvastgoedbedrijf hanteert en uit welke elementen deze opslag bestaat. De opslag (niet zijnde bouwkosten) bestaat uit drie elementen, te weten bijkomende kosten (zoals leges of aansluitkosten), de kosten van het Rijksvastgoedbedrijf en advieskosten voor architecten en adviseurs.

Over het precieze opslagpercentage kan ik vanwege de commerciële vertrouwelijkheid geen mededelingen doen. De leden van de PvdA-fractie vragen welk deel van het budget naar het Rijksvastgoedbedrijf gaat. Er wordt conform het huisvestingsstelsel met standaard percentages gerekend voor ontwikkelkosten, afhankelijk van de hoogte van de aanneemsom. Voor het renovatiebudget wordt een percentage van 4,7% van de aanneemsom gehanteerd.

De leden van de PvdA-fractie vragen naar de uitgaven die tot nu zijn gedaan. De uitgaven tot nu toe voor de realisatie van de tijdelijke huisvestingen die betrekking hebben op het projectbudget voor het gebruik gedurende de periode van 5,5 jaar bedragen € 45,2 mln. en zijn begroot op de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in een jaarlijkse bijdrage voor de huisvesting van de Hoge Colleges van Staat en Algemene Zaken. In verband met commerciële vertrouwelijkheid kan ik geen mededelingen doen over welke uitgaven ik voornemens ben te doen.

uitgaven tot begin juni 2020 die behoren tot het projectbudget renovatie binnenhof	in mln. €
tijdelijke huisvesting	
waarvan B67	37,1
waarvan LV34	6,9
waarvan AZ	1,2
subtotaal	45,2

renovatie	35
totaal	80,2

De leden van de VVD-fractie vragen of er meer kosten te verwachten zijn voor extra beveiliging van het Binnenhof zelf. Dat is inderdaad niet uitgesloten. Het Programma van Eisen beveiliging van de gebruiker Tweede Kamer is in concept gereed. Als de gebruiker Tweede Kamer hierover definitief heeft besloten, kan worden beoordeeld wat dit betekent voor het ontwerp, tijd en kosten.

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen of de kosten voor beveiliging van de tijdelijke huisvesting nader kunnen worden onderbouwd, met inachtneming van de vertrouwelijkheid van deze kosten. Zoals ook in de vorige AO's Renovatie Binnenhof van 17 april en 17 oktober 2019 aan de orde kwam, zijn er twee redenen waarom bepaalde budgettaire informatie niet openbaar gemaakt kan worden. Dit betreft de (extra) kosten op het gebied van veiligheid als op het gebied van commercieel vertrouwelijke informatie. Indien gewenst kan deze informatie wel vertrouwelijk worden gedeeld, óf in een besloten technische briefing óf ter inzage.

D66 en SP vragen naar meer duiding bij de dekking van de extra kosten ten gevolge van het jaar uitstel en de extra kosten door beveiliging bij de tijdelijke huisvesting. De kosten zijn gedekt in de integrale afweging binnen de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Daarom is er geen één-op-één-koppeling met andere posten. De kosten hebben niet geleid tot bezuinigingen, maar zijn opgevangen door meevallers binnen de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

De leden van de PVV-fractie hebben vragen over de totstandkoming en opbouw van de vergoeding voor OMA a € 2,7 mln. excl. BTW. Over de opbouw van het bedrag is nader ingegaan in de vierde rapportage. Het bedrag is een uitkomst van een onderhandeling tussen het Rijksvastgoedbedrijf en OMA. Hierbij is het Rijksvastgoedbedrijf bijgestaan door de landsadvocaat.

De leden van de fracties van PvdA, PVV CDA en SP hebben verschillende vragen over de (financiële) uitwerking van de Motie Jetten (Kamerstukken II, 2019-2020, 35 300, nr.19), mede in relatie tot de dekking van deze motie uit de onderbesteding huurtoeslag Naar aanleiding van deze motie Jetten zijn er middelen toegevoegd aan de begroting van de Staten-Generaal voor ondersteuning van parlementariërs. Gedurende de begrotingsbehandeling van de begroting van het jaar 2020 is in uw Kamer aangegeven dat dit inclusief de kosten voor overhead (waaronder huisvesting) is, en daarvoor is ook voorzien middels het amendement-Snellier. Daarmee kan deze motie uitgevoerd worden. De invulling van de middelen die beschikbaar zijn gekomen voor de ondersteuning van parlementariërs is aan de fracties van de Tweede Kamer zelf. Uit deze middelen dienen alle kosten, waaronder de overhead, bekostigd te worden. De huidige economische teruggang kan ertoe leiden dat meer huishoudens in de nabije toekomst zijn aangewezen op huurtoeslag. Dit heeft, zoals eerder aangegeven echter geen gevolgen voor de uitvoering van de motie Jetten. Die is namelijk al budgettair verwerkt.

Omgeving

De leden van de PvdA-fractie vragen wat de impact is van het project Renovatie Binnenhof voor de Binnenstad van Den Haag en de bezoekersaantallen. Al vanaf moment van het kabinetsbesluit maakte de omgeving van het Binnenhof – omwonenden, ondernemers, (culturele) organisaties – hun zorgen kenbaar en ik begrijp dat. De omgeving is onder andere verenigd in het Kernteam Omgeving Binnenhof (KOB), onder voorzitterschap van de directeur Bureau Binnenstad. Het KOB adviseert de gemeente en het Rijksvastgoedbedrijf over de programmering om de bezoekersaantallen op peil te houden; daarbij is ook aandacht voor de gevolgen van COVID-19. Inmiddels zijn afspraken gemaakt over de wijze waarop de aantallen gemeten worden en is door de gemeente, in afstemming met de partners in het KOB, opdracht gegeven aan een hiervoor gespecialiseerd bureau dit de komende jaren bij te houden. Om de bezoekersstromen op peil te houden, realiseert het Rijksvastgoedbedrijf een uitzichtpunt, een informatiecentrum, 'aangeklede' bouwschuttingen en rondleidingen over de bouwplaats. Dit in nauwe samenwerking met vertegenwoordigers van de directe omgeving zoals ProDemos, Mauritshuis, (horeca-)ondernemers, The Hague Marketing Bureau en gemeente. De garantie is gegeven dat winkels, musea, horeca altijd bereikbaar zullen blijven.

De leden van de SP-fractie vragen aandacht voor de invulling van de Motie Beckerman. Het betreft concreet de subsidieregeling archeologieparticipatie van het Fonds voor Cultuurparticipatie. In het kader van de coulantmaatregelen ten gevolge van de COVID-19 uitbraak wordt de subsidieregeling in ieder geval verlengd tot november 2021. Het Rijksvastgoedbedrijf onderzoekt, samen met de afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag, welke mogelijkheden er zijn voor een burgerparticipatietraject bij archeologisch onderzoek in 2021. Ik zal u hierover informeren in de vijfde rapportage.